

Orta ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı nümunələrinin müqayisəli tədrisi məsələləri

Arif Alim oğlu Əsədov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

ARTİ-nin elmlər doktoru proqramı üzrə doktorantı

E-mail: arif_alim@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. P.B. Əliyev,
filol.ü.e.d., prof. Ə.M. Zeynalov

Açar sözlər: dünya ədəbiyyatı, xarici ədəbiyyat, müqayisəli tədris, ədəbiyyatın tədrisi metodikası

Ключевые слова: мировая литература, зарубежная литература, сравнительное обучение, методика преподавания литературы

Key words: world literature, foreign literature, comparative teaching, methodology of teaching literature

Dəyişən, yeniləşən dünyanın praktikası ümumtəhsil məktəblərində “Ədəbiyyat” fənninin məzmununun yenilənməsi, yeni mahiyyət və çalar qazanmasını zərurətə çevirir. Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşmasında lazımi fənn materiallarının seçilərək dərslərə daxil edilməsi, böyüyən nəsələ qədərincə öyrədilməsi indiki mürəkkəb mədəni-ideoloji fikir mübarizələri çağında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Yaddaş məktəbindən tərəkür məktəbinə, ənənəvi təhsil proqramlarından yeni fənn kurikulumlarına, yeni təlim üsul və formalarına keçidi zərurətə çevirmiş müasir ictimai şüur və sosial münasibətlər hər bir tədris fənninin yeni yol strategiyasını müəyyənləşdirmişdir. Dünya ictimai fikri və texniki nailiyyətləri hazırda özünün ən yüksək mərhələsindədir və bu tendensiya artan xətlə davam etməkdədir. “Söhbət artıq insan varlığının fundamental əsaslandırılmasından, yeni dəyərlərin yaradılmasından gedir. Yeni dünyagörüşün ilkin əsasları texnogen sivilizasiyanın öz içində yaranır. Müasir dünyada tamamilə fərqli mədəni ənənələr bir-biri ilə toqquşur, qarşılaşır və dialoqa girir. Bəşəriyyət isə anlayır ki, bu dialoqu aparmağı öyrənmək lazımdır” (22, s. 123).

Bu zərurəti tam başa düşərək “Ədəbi əsərlərin öyrədilməsi zamanı şagirdlərin şifahi və yazılı nitqi tədrisən cillənir. Şagirdlər ana dilimizdə yazılmış əsərlərdə dilin gözəlliyini, dərin fikir və ifadə zənginliyini görüb-götürür. Təlim prosesində sənətkarın sözdən istifadə məharəti, nitqin bədiiliyi, ifadəliliyi, obrazlı sözün doğurduğu emosionallıq və fikir tutumu haqqında aydın təsəvvür yaradılır, bu əsasda şagirdlərin özünün nitqinin zənginləşməsi təmin edilir” (Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil məktəbləri üçün Ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (3, s. 7) fikri ilə yanaşı qeyd edilir ki, “Şagirdlərin ümumi orta təhsil səviyyəsində qazandıqları bacarıq və vərdisləri təkmilləşdirilməklə, tarixi-xronoloji ardıcılıqla Azərbaycan ədəbiyyatının çoxəsrlik inkişaf yolu, ədəbi ənənə və əlaqələri, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının görkəmli ədəbi simalarının yaradıcılığından nümunələr öyrədilir, ədəbiyyat nəzəriyyəsinə dair məlumatlar genişləndirilir, şagirdlərin ədəbi-bədii, tənqidi tərəkürünün formalaşması təmin olunur” (Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil məktəbləri üçün Ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (3, s. 8).

Xalqların minilliklər ərzində formalaşmış və onların davranışlarına, etnodini davranış və intellektlərinə hopmuş, onları hərəkətə gətirən mədəni nailiyyətlərini Azərbaycan yeniyetməsi

o dərəcədə mənimsəməli və özünüküləşdirməlidir ki, dəyişməkdə olan dünyanın mədəni qazanclarını, genezisini şüurlu surətdə tuta bilsin, dünya xalqlarının mədəni, intellektual hərəkət xəritəsini müəyyənləşdirsin.

Azərbaycanın müasir dünyada tutduğu mövqeyi yeni tendensiyalar müəyyənləşdirir, yeni çağırışları reallaşdırmağı qaçılmaz edir. “Azərbaycanın beynəlxalq əmək bölgüsünə inteqrasiyası, dünya ölkələri arasında əməkdaşlıq meyillərinin güclənməsi, iqtisadiyyatın dinamik inkişafı, yeni istehsal sahələrinin meydana gəlməsi cəmiyyətin hər bir sahəsində yüksək təhsil səviyyəsinə malik mütəxəssislərə tələbatı artırır. Bu isə öz növbəsində yüksək tələblərə cavab verən çevik təhsil siyasətinin həyata keçirilməsini zəruri edir” (20, s. 24).

Məktəbdə milli və bəşəri dəyərlərə əsaslanan təhsilin məzmunu xalqın gələcək inkişafını, təhsil-təlim keyfiyyətini, əhalinin rifahını təmin edəcək əsas keyfiyyət amilinin yaradıcısıdır. Şagird şəxsiyyətinin, təfəkkürünün inkişafı ölkənin əmək bazarını, intellektual sferasını təmin edəcək, rəqabətə davamlı kadr hazırlığını müəyyən edəcək kriteriyalardır. “Ölkə qarşısında duran növbəti strateji vəzifə sosial-iqtisadi həyatın daha da modernləşdirilməsi və qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması yolu ilə davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən ibarətdir. Müasirləşdirmə, ilk növbədə, qabaqcıl texnologiyaların və idarəetmə üsullarının, elmi nailiyyətlər əsasında yaradılan innovasiyaların ölkənin sosial-iqtisadi həyatına uğurlu tətbiqi ilə bağlıdır. Bunun üçün prioritet istiqamət ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi ilə yanaşı, ölkədə insan kapitalının inkişafı, şəxsin müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin təmin edilməsidir. İnsan kapitalının inkişafı, iqtisadiyyatın qlobal sistemə uğurlu inteqrasiyası və ölkənin beynəlxalq rəqabətdən daha effektiv faydalanması prosesində ən mühüm şərtlərdən olub, ölkənin təhsil sisteminin başlıca vəzifəsini təşkil edir” (1). Azərbaycan məktəbinin, pedaqoji fikir tarixinin inkişaf dinamikasına diqqətlə nəzər saldıqda dünyanın əsas yaradıcı şəxslərinin bədii əsərlərinin tədris materialı olaraq hər zaman əsas resurslardan biri kimi istifadə olunduğunu müşahidə edirik. Dünya ədəbiyyatı nümunələrinin sistemli və müqayisəli tədrisi ədəbiyyat fənninin tədrisi səviyyəsini yüksəltməyə, standartları daha effektiv reallaşdırmağa, şagird marağını təmin etməyə xidmət edir. Təsəvvür edək ki, qədim Şumer, qədim Misir, qədim yəhudi, qədim Çin, qədim Yunan və Roma ədəbiyyatı haqqında bəzi seçmə nümunələrin qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi zamanı müqayisəli şəkildə tədris olunması şagirdin idraki və ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində böyük rol oynaya bilər. Paralel olaraq “Ədəbiyyat” fənni ilə “Ümumi tarix” fənni arasında inteqrasiya yaratmaq, hər iki fənn üzrə səriştələr formalaşdırmaq baxımından bu məsələ xüsusi rol oynayır. Məsələn, qədim Misir ədəbiyyatında “Gəmi qəzasına uğramışın nağılı” var. Həmin nağıl nümunəsi vətəndən uzun müddət uzaqda yaşamış, vətəni həsrətlə gözləyən və sonra vətənə dönməyi qəhrəman haqqındadır. Həmin nümunənin məzmunu sanki oxucuya

Əzizim, vətən yaxşı,
Geyməyə kətan yaxşı.
Gəzməyə qərib ölkə,
Ölməyə vətən yaxşı

— bayatısını pıçıldayır. Məsələyə digər prizmadan yanaşaq. Şagird eyni məzmunlu, müxtəlif predmetli fənlərdə məlumatları alaraq daha nizamlı və daha sistemli bilgilərə malik olur. Məsələn, VI sinif “Ümumi tarix” dərslində “Qədim Misirdə mədəniyyət”, “Babil mədəniyyəti”, “Assur mədəniyyəti”, “Midiya mədəniyyəti”, “Parfiya mədəniyyəti”, “Qədim türk, Çin

və Hindistan mədəniyyəti”, “İskit mədəniyyəti”, “Hun mədəniyyəti”, “Yunan mədəniyyəti”, “Roma mədəniyyəti” bölmələrində ədəbiyyat haqqında məlumat verilir, hər bir xalqın ədəbiyyatının inkişafı və ümumi xüsusiyyətləri haqqında bu və ya digər məlumatlar qeyd edilir. Eyni hal yuxarı sinif “Ümumi tarix” dərslərinə də aiddir. Ədəbiyyatların paralel olaraq təhlil edilməsi, müqayisələr aparılması həm tarix fənni, həm də ədəbiyyat fənninin tədrisinin keyfiyyətinin artırılması, şagirdin idraki bacarıqlarının daha mütəşəkkil formalaşdırılması istiqamətində ciddi müsbət nəticələr verə bilər. “Qədim misirlilərin şifahi xalq yaradıcılığında əfsanələr mühüm yer tutur. Əfsanələr qədim misirlilərin həyatı və məişətindən bəhs edir, tanrı və fironların qüdrətinin sarsılmaz olduğunu təbliğ edirdi. Dünyanın yaranması haqqında Misir əfsanəsində Günəş tanrısı Ra dünyanın yaradıcısı hesab edilirdi. Əfsanəyə görə, səmanı, yeri, bitki və heyvanları Ra yaratmışdır” (19, s. 22). X sinif “Ədəbiyyat” dərslərinə nəzər salaq: “Yaradılış” dastanında qədim türklərin əvvəllər kainatın mənzərəsinin necə olması barədəki təsəvvürləri əksini tapıb. Əsərdə Tanrı Qara xan obrazı yaradılıb. Dünya Tanrının iradəsinə tabedir. Dünyada xeyirxahlıqla yanaşı, bədxahlıq da mövcuddur. Tanrı bədxahlığın xeyirxahlığı üstələməsinə, dünyanı idarə etməsinə imkan vermir. Göyün yeddinci qatında oturub kainatı idarə edən Tanrı türklərin yaşadığı torpağın da, cəmiyyətin də taleyini müəyyənləşdirir” (18, s. 20). Qeyd olunanlardan belə nəticə çıxır ki, şagird dünya xalqlarının mədəniyyəti və ədəbiyyatı haqqında məlumat alır, bu məlumatlar həmin dövrə aid tarixi mövzuları mənimsəməyə kömək olur. Yuxarı siniflərdə də bu məlumatlar ardıcıl olaraq davam etdirilir. Şagird dünya ədəbiyyatının tanınmış simalarının adını eşidir, müxtəlif xalqların ədəbiyyatları barədə qısa da olsa, məlumatlanırlar. Həmin məlumatlar şagirdin dünyagörüşünün formalaşması üçün ciddi materiallar hesab edilə bilər. Odur ki, “Ədəbiyyat” fənnində də müxtəlif xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyatı ilə bağlı nümunələri tədrisə daxil etmək, müqayisələr aparmaq zərurəti meydana gəlir. “Ədəbiyyatdan müxtəlif məşğələlərdə Azərbaycan ədəbiyyatının, eləcə də dünya xalqlarının ədəbiyyatından seçilmiş nümunələrin müzakirəsi şagirdlərin müasir dövrdə xüsusi aktualıq kəsb edən mənəvi-estetik problemləri, həyatda, cəmiyyətdə baş verən dəyişiklikləri dərk edib qiymətləndirmələrinə, milli və ümumbəşəri mənəvi dəyərlərə imkan yaradır” (3). Maraqlı tərəf odur ki, əslində orta məktəb «Ədəbiyyat» dərsləklərini yazarkən müəlliflər ara-sıra dünya ədəbiyyatı ilə müqayisələr etmək istəyiblər. Fikir verin, X sinif “Ədəbiyyat” dərslərində qeyd edilir ki, “Qədim yunan əsətlərinin birində istedadlı müğənni Orfeyin oxuduğu gözəl nəğmələr Yer üzündə nə varsa, hamısını heyran edir; külək yatır, dəniz sakitləşir, vəhşi heyvanlar musiqinin təsiri altına düşür, donub qalırlar... Ən qədim zamanlardan bu günədək musiqinin insana möcüzəli, ecazkar təsiri etiraf edilir” (18, s. 160). Bundan əlavə, həmin dərslərin Qədim dövr ədəbiyyatından bəhs edən icmal hissəsində Azərbaycan ədəbiyyatının formalaşması ümumtürk kontekstində izah edilir: “Qədim dövrlərdə geniş coğrafi ərazidə yayılmış türk xalqlarının ədəbiyyatı ortaq səciyyə daşımış, Azərbaycan ədəbiyyatı ümumtürk ədəbiyyatının tərkib hissəsi kimi yaranmışdır. Qədim dövrlərə getdikcə türk ədəbiyyatları arasında dil, üslub, obraz baxımından ümumiliyin, əlaqənin daha güclü olduğunu görmək olur. Qədim türk bədii düşüncə nümunələrini bizə ilk tanıdan Çin qaynaqlarıdır. Çin dilinə tərcümə olunmuş, eradan əvvəl II əsrə aid nümunələr – şeir parçaları ideya məzmununa görə bugünkü türkü düşündürür, onda həzin, hüznü ovqatın yaranmasına səbəb olur. Bu parçalarda ifadə olunmuş hiss-düşüncə min il sonra Orxon-Yenisey abidələrində təkrar olunur, türkün öz dilindən eşidilir, türkün öz əlifbasında, yazısında oxunur” (18, s. 19). Müəlliflər şagirdlərdə haqlı olaraq Azərbaycan ədəbiyyatının genezisi haqqında dolğun informasiya, məlumat yaratmaq məqsədi ilə fikirlərini ardıcıl olaraq davam etdirirlər: «Qədim türklərin ortaq ədəbiyyatının əsasında duran epos yaradıcılığı “Dünyanın yaranması”, “Türklərin törəyişi”,

“Oğuz xaqan”, “Alp Ər Tonqa”, “Ərgənəkön”, “Köç” onların tarixini, qəhrəmanlığını əks etdirən qiymətli bədii nümunələrdir. Ortaq məkanda, coğrafiyada, mənəvi mühitdə yaradılmış bu əsərlərdə ulu babalarımızın təfəkkürü, dünyaya, həyata baxışı, mədəni ənənələri bədii ifadəsini tapmışdır. Bizə çatan nümunələrdən məlum olur ki, onlar məzmunca fərqli, rəngarəng olmuşdur. Eyni məntiq və təhlil sistemini müqayisəli şəkildə müxtəlif ədəbi dövrlərin təhlilində də müşahidə edirik. Məsələn, «Azərbaycan türklərinin qədim qəhrəmanlıq salnaməsi, bədii söz sənətimizin ilk mükəmməl ədəbi-bədii hadisəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” islamiyyətdən çox-çox öncəki “Oğuznamələr” silsiləsinə daxil olsa da, ana dilimizin abidəsidir. Onun yazıya alınması yazılı ədəbiyyatımızın yalnız ərəb, yaxud fars dilində deyil, həm də doğma dilimizdə inkişaf etdiyini göstərirdi” (18, s. 20). Azərbaycan təhsili hazırda yeni məzmun keyfiyyətləri qazanaraq inkişaf etmiş ölkələrin mütərəqqi təhsil nailiyyətlərinin təsdiq olunmuş təcrübəsindən bəhrələnməyə yeni quruculuq və inkişaf dövrünü yaşayır. Həyata keçirilən islahatların məntiqində və amalında məhz milli və bəşəri dəyərlərə əsaslanan təhsil siyasəti dayanır. Şagirdin vətənə, millətə, torpağa bağlılığı, intellektual səviyyəsinin inkişaf etməsi, koqnitiv-idraki və kommunikativ-ünsiyyət bacarıqlarının daha nizamlı və sistemli formalaşması ədəbiyyat nümunələrindən hansı forma və məzmununda bəhrələnməsindən asılıdır. Bəşəri dəyərlərin və nümunələrin əsas qaynağı olan xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyat nümunələrinin, tədrisdə istifadə edilməsi tədrisin keyfiyyətinin artırılmasına ciddi təsir edir. Şagird həm milli ədəbi nümunələrlə tanış olur, onları qavrayır, həmin yazıçının, folklor nümunəsinin təqdim etdiyi məntiqi yükü, paralel olaraq dünya ədəbiyyatı nümunəsinin həmin məzmununu mənimsəyir, daha əhatəli və dərin bilik, bacarıq əldə edir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları ilə Homerin “Odiseya”sı, “İliada”sı, “Koroğlu” dastanı ilə qədim hind dastanları, Nizami Gəncəvi ilə U.Şekspir, yunan mifologiyası – Azərbaycan əsəti sistemi, Yunan Allahlar panteonu ilə “Avesta”, XII əsr Azərbaycan intibahı ilə Avropa intibahı, XIX əsr M.F. Axundzadə yaradıcılığı ilə fransız ədəbiyyatında Molyer, C. Məmmədquluzadə, Ə. Haqverdiyev yaradıcılığı ilə O. Henri, Mark Tven yaradıcılığı, Anar, Elçin yaradıcılığı ilə U. Folkner, E. Heminquey, Q.Q. Markes yaradıcılığı ilə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının əsas nümunələrinin qarşılıqlı müqayisə şəklində məktəb ədəbiyyat kursunun verdiyi imkanlar çərçivəsində təhlil və tədris edilməsi Azərbaycan məktəbinə ancaq qazandıra bilər. Lakin, bir məqamı qeyd etməliyik ki, ədəbi nümunələrə müəyyən qədər həssaslıqla yanaşılmalıdır. Şagirdin və yerli psixologiyanın xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. “Ədəbiyyat kursu şagird şəxsiyyətinin, onun mənəvi aləminin, estetik zövqünün formalaşdırılmasında böyük imkanlara malikdir. Məktəblilər bədii əsərdə əks olunmuş mürəkkəb hadisələri, həyatı reallıqları dərk edib qiymətləndirməklə fəal həyat mövqeyinə yiyələnir. Bu mənada ədəbiyyat dərslərinə həyat və mənəviyyat dərsləri, idrak fəaliyyətinin bir növü kimi yanaşılmalıdır. Bədii ədəbiyyat mənəvi ünsiyyətin xüsusi formasıdır. Kamil sənət nümunəsini oxuyan, orada qaldırılan mənəvi-estetik problemlər barədə düşünən, qəhrəmanların taleyinə, sənətkar mövqeyinə münasibət bildirən şagird-oxucu qüdrətli sənətkarın müsahibinə çevrilir, onun fikir və düşüncələrini öyrənməklə mənən zənginləşir. Bu prosesdə məktəblilərin öz fəaliyyətini, hərəkət və davranışını mənəvi, estetik normalar baxımından qiymətləndirilməsi də mümkün olur” (10, s. 44). Bu mənada şagirdlərə milli bədii nümunələrlə yanaşı, əcnəbi müəlliflərin seçilmiş və dünya əhəmiyyətli əsərlərinin təqdim edilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. “Cəmiyyətin, elmin, mədəniyyətin inkişafının hər mərhələsində dəyişən şəraitə uyğun olaraq gənc nəslin təlimi, tərbiyəsi qarşısında yeni vəzifələr qoyulur. Həmin vəzifələr təlim-tərbiyə prosesinin əsas təşkilatçı forması olan dərslərin nəzəri mərhələlərində, təşkilində, metodikasına verilən tələblərdə də öz əksini tapır. Bu, təbii, qarşısızalmaz prosesdir. Cəmiyyətin dəyişən, artan tələbatına uyğun olaraq təhsil sistemi də daim müasirləşmə-

li, yeniləşməlidir” (8, s. 50). İngilis filosofu, riyaziyyatçısı, ictimai xadimi, 1950-ci ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı qazanmış Russel Bertrand «Təhsilin iki məqsədi olmalıdır: bir tərəfdən zəkani yetişdirmək, digər tərəfdən vətəndaş yetişdirmək» sözlərini yazır (5) və bu özündə bir çox zəruri mətləbləri əks etdirir. Azərbaycan filoloji və humanitar elmlərinin tarixinə nəzər salsaq görərik ki, ziyalılar həmişə xalqın, şagirdlərin inkişafı, tərəqqisi, maariflənməsi məqsədilə milli ədəbi nümunələrlə yanaşı, xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyatından nümunələrin dilimizə tərcüməsinə böyük əhəmiyyət vermişlər. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan elmində xüsusi yeri olan “Füyuzat” məcmuəsinin ilk nömrəsində Hötenin “Faust” əsərindən bir hissənin doktor Əli Hüseyn tərəfindən tərcüməsi verilib. Bu onun göstəricisidir ki, xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyat nümunələrinin dərsliklərdə yer alması vacibdir, əhəmiyyətlidir. Azərbaycan ədəbiyyatının əsas ideya və mövzularının dünyanın bir çox ölkələrində də yayıldığı, bunun həm tipoloji, həm də qarşılıqlı bəhrələnmə olması barədə bir çox elmi araşdırmalar aparılmışdır. “Müasir dövrdə ümumdünya tarixi prosesini səciyyələndirən başlıca cəhət qloballaşmadır. Dünya ölkələri və xalqları arasında yaxınlaşma cəhdi istər ictimai-siyasi, istərsə də iqtisadi və mədəni sahələrdə inteqrasiyanı sürətləndirərək elə bir həddə çatdırılıb ki, bu da planetin taleyi üçün məsuliyyətlə bərabər, həm də planetar təfəkkürün formalaşmasına gətirib çıxarıb” (4, s. 7). Bir məqalə ilə dünya ədəbiyyatının orta məktəblərdə tədrisinin əhəmiyyətini əhatəli şəkildə göstərmək mümkün olmasa da, düşünürük ki, növbəti illərdə ədəbiyyat fənni kurikulumları hazırlanarkən və dərsliklər yazılarkən bu məqamlara xüsusi fikir veriləcək.

Təhlillər göstərir ki, orta məktəbdə ədəbi təhsilin keyifliyinin yüksəldilməsi ədəbiyyatın tədrisinə yeni yanaşmaların tətbiq edilməsini ehtiva edir. Müasir məktəbli elm, mədəniyyət, sosial münasibətlərin müxtəlif sahələrindən çoxlu sayda məlumatın mənimsənilməsi və sistemləşdirilməsi zərurəti ilə qarşı-qarşıyadır. Bununla yanaşı, mütəxəssislər yaxşı anlayırlar ki, Azərbaycan ədəbiyyatının dünya ədəbiyyatı ilə əlaqələri sistemini aydınlaşdırmaq, milli ədəbi-estetik təfəkkürümüzün, dünyagörüşümüzün miqyasını və sistemini lazımı səviyyədə əhatə etmək də zəruridir. Əks-təqdirdə adi insan təxəyyülünün sərhədlərini təsəvvür etməsi belə qeyri-mümkün olan dünya ədəbi prosesinin dərin biliklərinin daşdığı əhəmiyyəti qiymətləndirmək çətin olar. Çıxış yolu olaraq dünya ədəbiyyatı nümunələrinin ədəbiyyat dərsləri zamanı dərinləndirilməsi, ədəbiyyat proqramlarının, lazım gəldikdə dərsliklərin verdiyi imkanlar daxilində dərs saatlarına əlavələr etmədən sinifdə, dərsləndikən məşğələlərdə, sinifləndikən işlərdə, o cümlədən fakültativ məşğələlərdə xüsusi bir kursun daxilində öyrənilməsi göstərilə bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, tədris prosesi ərzində şagirdlər tərəfindən Azərbaycan ədəbiyyatı əsasında dünya ədəbiyyatı nümunələri dərinləndirilməsi və sistemli formada araşdırılmalı, analizlər aparılmalı, oxşarlıqlar və paralelliklərin müəyyənləşdirilməsinə nail olunmalıdır. Ədəbi prosesin əsas tendensiya və problemlərinin analizinə aid materiallar üzərində işləyərkən bu mövzunun aktuallığı özünü bariz şəkildə göstərir. Bir sözlə, dünya ədəbiyyatının təhlili prosesində Azərbaycan ədəbiyyatı istinad nöqtəsi rolunu oynamalı, şagirdlərin mədəni və estetik tərbiyəsində əsas meyar olaraq götürülməlidir. Bununla yanaşı, millilik və beynəlmillətçilik arasındakı qızıl ortanın tapılması və şagirdlərə öyrədilməsi də zəruri şərtlərdəndir. Eyni zamanda, hərtərəfli inkişaf etmiş şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılması məqsədilə, inteqrativ xüsusi kurslar, fakültativlər zamanı ədəbi-bədii, tarixi-ədəbi və kulturoloji xarakterli məlumatların daşdığı məzmun səviyyəsində işlər aparılmalıdır. O cümlədən dövlət standartlarının reallaşdırılması prosesinin özü də, milli və bəşəri humanistiyönlü məlumatların, dəyərlərin bir şagird şəxsiyyətində öz üzvi vəhdətini tapması, tərbiyəedici prinsip ilə qovuşması formasında reallaşdırıla bilər. Beləliklə, dünya ədəbiyyatının Azərbaycan ədəbiyyatı bazasında səmərəli şəkildə tədrisi ilə dünyada cərəyan edən ədəbi-bədii proses tam şəkildə öz əksini

tapır, Azərbaycan ədəbi fikri və xarici ədəbiyyat arasında dərin tipoloji və təmas əlaqələri müəyyənləşdirilir və planetar düşüncə tərzini formalaşdırılır.

İbtidai siniflərdən başlayaraq dərslərdə təqdim edilmiş materialların köməyi ilə orta məktəbin sonuna qədər dünya ədəbiyyatı üzrə bir sıra integrativ xüsusi kurslar, səmərəli təşkil edilmiş dərslər təşkil etmək mümkündür. Bu yolla təhsillə əlaqədar bir sıra problemlər öz həllini tapa bilər. İntegrasiya ideyalarının yerli və xarici ədəbiyyatın tədris metodlarında getdikcə daha çox inkişaf tendensiyası göstərməsini də nəzərə almaq zəruridir, çünki ədəbiyyatla digər bədii yaradıcılıq növləri və ictimai fəaliyyət arasında çoxtərəfli dialektik əlaqələrin müəyyənləşdirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir və bunun nəticəsində, tədris fəaliyyəti yeni pedaqoji həllərlə zənginləşdirilə bilər.

Məqalənin aktuallığı. Məqalədə müasir dövrdə şagirdlərdə planetar təfəkkürün yaradılması, onların estetik zövqünün formalaşdırılması ilə yanaşı, dünya ədəbiyyatının tədrisi vasitəsi ilə qlobal miqyasda daha səmərəli düşünmək məsələləri diqqətə çatdırılır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə dünya ədəbiyyatı nümunələri ilə Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin paralel şəkildə tədris edilməsi, bir çox digər fənlərlə integrativ şəkildə tədrisi olunması məsələləri nəzərə çatdırılır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə ədəbiyyat fənni üzrə metodistlər, ali və orta məktəb müəllimləri, problemlə bağlı tədqiqat aparən araşdırmaçılar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası // Azərbaycan məktəbi, 2013, № 5.
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995.
3. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (V-XI siniflər).
4. Babayev M. Con Steynbek yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatı ilə müqayisəli kontekstdə. Bakı: ADU, 2009.
5. Bertrand R. Bilimdən beklidiklerimiz. İstanbul, 1962.
6. Əhmədov H., Zeynalova N. Pedaqogika, Bakı: Elm və təhsil, 2016.
7. Əsədov A. ABŞ-Azərbaycan ədəbi əlaqələri: yeni nəşr. Bakı: Xan, 2017.
8. Həsənlı B. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Müəllim, 2016.
9. Həsənova G. Bədii tərcümə və Azərbaycan-ABŞ ədəbi əlaqələri. Bakı: Qartal, 2013.
10. Qarabağlı Ə. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Maarif, 1968.
11. Özbek Y. Bencillik Ne Güzel Şey. 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2014.
12. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Bakı: Elm və təhsil, 2010.
13. http://azertag.az/xeber/Bakida_Gencler_siyaseti_uzre_birinci_qlobal_forumun_resmi_achilisi_olubAzərbaycan_Prezidenti_Ilham_Aliyev_achilis_merasiminde_istirak_edib.
14. Rostenkowski D. Economic Recovery Tax Act of 1981. U.S.C., 1981.
15. Rüstəmli A. Cəfər Cabbarlı. Bakı: Ozan, 2011.
16. Süleymanova A. Təhsilin əsasları. Bakı: Təhsil, 2014.
17. Süleymanova A. Fənn kurikulumlarında məzmun standartı. Kurikulum İslahatı: tədqiqatlar, nəticələr. Bakı: Mütərcim, 2011.
18. Ümumtəhsil məktəbləri üçün «Ədəbiyyat» dərslisi (X sinif). Bakı, 2018.
19. Ümumtəhsil məktəbləri üçün «Ümumi tarix» dərslisi (VI sinif). Bakı, 2017.

20. Valehov C. Milli təhsil müasir transformasiyalar prosesində [sosialfəlsəfi təhlil]. Bakı: Təhsil, 2015.

21. Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, 2017, 304 s.

22. Найдн А.Я. Инновации в образовании. Челябинск, 1995.

А.А. Асадов

Проблемы сравнительного обучения Азербайджанской и мировой литературы в общеобразовательных школах

Резюме

Статья посвящена преподаванию образцов мировой литературы в общеобразовательных школах Азербайджана. Была подчеркнута важность пользования мировой литературой с целью образования логического, критического и творческого мышления учащихся в процессе обучения процесс, а также формирование познавательных и коммуникативных навыков. Было указано, что в ядре учебных программ широко отражены предметы. Формирование у студентов национальных и глобальных аналитических навыков и их личное развитие. В то же время государственный спрос – собственно и точная реализация линий контента и стандартов может достигаться путем обучения образцам мировой литературы.

A.A. Asadov

Issues of comparative teaching of Azerbaijani and world literature in secondary schools

Summary

The article is devoted to teaching the world literature examples in Azerbaijani comprehensive schools. It was emphasized the importance of taking benefit of the world literature for the purpose of formation logical, critical and creative reasoning of students in the teaching process, and also the formation of cognitive and communicative skills. It was indicated that in the core of curriculum subjects widely reflected the formation of students' national and global analytic skills and their personal development. At the same time the state demand – proper and accurate implementation of the content lines and standards can be achieved through the training of examples of world literature.

Redaksiyaya daxil olub: 08.09.2011